

การศึกษาศักยภาพการให้บริการสปาล้านนา แบบไทยสับปายะ
เพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพในจังหวัดเชียงราย

The Potential Study of Lanna Spa Services in Thai Sapaya Style to Promote
Healthy Tourism in Chiang Rai Province

นภเรศ อุทธะยา¹ และ สุรัชณี ยลธะศาสตร์²

Nakharet Utchaya¹ and Suratchanee Yolthasart²

สาขาการโรงแรม สำนักวิชาการท่องเที่ยว มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย

อีเมล: nakharet.utc@rru.ac.th

วันที่รับบทความ (Received)

25 กรกฎาคม 2565

วันที่ได้รับบทความฉบับแก้ไข (Revised)

21 กันยายน 2565

วันที่ตอบรับบทความ (Accepted)

29 กันยายน 2565

บทคัดย่อ

บทความนี้ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาศักยภาพการให้บริการสปาล้านนา แบบไทยสับปายะ เพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพในจังหวัดเชียงราย มีวัตถุประสงค์คือ 1) เพื่อศึกษาศักยภาพการให้บริการสปาล้านนาแบบไทยสับปายะ จังหวัดเชียงราย และ 2) เพื่อศึกษาแนวทางการพัฒนาการให้บริการสปาล้านนาแบบไทยสับปายะ ของจังหวัดเชียงราย โดยใช้กระบวนการวิจัย (Research Methodology) ทางสังคมศาสตร์ ด้วยวิธีการแบบผสมผสาน (Mix Method) ทั้งเชิงปริมาณและคุณภาพ โดยทำการเก็บข้อมูลจากกลุ่มตัวอย่างประชากรจำนวน 286 ชุด และทำการลงพื้นที่สังเกตการณ์พร้อมเก็บข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูลคนสำคัญ (key informant) ซึ่งเป็นผู้ประกอบการและตัวแทนหน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้อง

ผลการศึกษาวิจัยเชิงปริมาณ พบว่า 1) กลุ่มตัวอย่างประชากรส่วนใหญ่มีความพึงพอใจในระดับมากทั้งด้านศักยภาพของการให้บริการ ด้านสิ่งอำนวยความสะดวก ด้านการจัดสถานที่ ด้านการให้สัมผัสถึงวัฒนธรรมแบบไทยสับปายะ ด้านสุขอนามัยในสถานที่ให้บริการ ด้านอัตลักษณ์ภูมิปัญญาและวัฒนธรรมล้านนา ด้านนวัตกรรมบริการสปาล้านนา ด้านประสบการณ์ของผู้บริการ และด้านสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ 2) แนวทางการพัฒนาการให้บริการสปาล้านนา แบบไทยสับปายะ ของจังหวัดเชียงราย ควรประกอบด้วย การประยุกต์ใช้เทคโนโลยี การมีระบบหรือกลไกรักษามาตรฐานโดยรวม การนำเสนอองค์ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น การสร้างการรับรู้ในภูมิปัญญาและสรรพคุณที่ใช้ การตกแต่งสถานที่ให้มีความกลมกลืนกับบริบทสังคม วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อมในท้องถิ่น ความหลากหลายของกิจกรรมสปาล้านนาเพื่อสร้างทางเลือก และการมีมาตรฐานกำกับที่ชัดเจน ทั้งนี้ภาครัฐควรมีกลไกขับเคลื่อนการพัฒนาผู้ประกอบการในระดับชุมชนเพื่อต่อยอดอัตลักษณ์พื้นที่ใน

ทุกระดับ อันเป็นการสร้างกระบวนการขับเคลื่อนการมีส่วนร่วมการพัฒนาทรัพยากรที่มีอยู่ให้เกิดประโยชน์ทั้งเชิงพาณิชย์และสังคมวัฒนธรรมของจังหวัดเชียงรายต่อไป

คำสำคัญ : ไทยสับปายะ, สปาไทย, การท่องเที่ยวเชิงสุขภาพ

ABSTRACT

The Potential Study of Lanna Spa Services in Thai Sapaya Style to Promote Health Tourism in Chiang Rai Province. The objectives are aimed to 1) to study the potential of Lanna spa services in Thai Sapaya, Chiang Rai province and 2) to study the development of Lanna spa services guidelines. The Thai Sapaya model of Chiang Rai province, using the research methodology of social sciences by mixing methods, both of quantitative and quality, collected data from a sample of 286 populations and conducted observation areas with data collected from key informants, entrepreneurs and representatives of relevant government agencies.

The results showed that 1) The majority of the population sample was highly desirable in terms of the potential of the service, the facilities, the placement, the sense of Thai culture, the Sapaya, the hygiene on the property, the identity, wisdom and Lanna culture. Innovation in Lanna Spa Services, Service Experience and Physical Environment. 2) Guidelines for the development of Lanna spa services in Thai Sapaya style of Chiang Rai province should consist of the application of technology, having an overall health system or mechanism Presentation of local knowledge and wisdom raising awareness in the wisdom and properties used decorating the premises in harmony with social contexts local culture and environment a variety of Lanna spa activities to create alternatives and clear regulatory standards. The government should have a mechanism to drive entrepreneurial development at the community level to reinforce the area's identity at all levels. This is the process of driving participation in the development of existing resources to benefit both commercial and social and cultural benefits of Chiang Rai province.

Keywords: Thai Subpaya, Thai Spa, Wellness Tourism

บทนำ

ปัจจุบันมีรูปแบบการท่องเที่ยวเกิดขึ้นมากมายที่เป็นที่นิยม การท่องเที่ยวเชิงสุขภาพก็มีการเติบโตอย่างรวดเร็วจากกระแสการเอาใจใส่ในสุขภาพของผู้คน ทั้งยังได้รับการสนับสนุนจากหลายหน่วยงานทั้งในภาครัฐและเอกชน ซึ่งในประเทศไทยได้มีการดำเนินธุรกิจสปาอยู่หลายแห่งทั่วประเทศ และมีผู้เข้ารับบริการเป็นจำนวนมาก ทั้งชาวไทยและชาวต่างชาติ เนื่องจากสปาช่วยให้สภาพร่างกาย และจิตใจ ผ่อนคลายจากความเครียดได้ ทั้งยังสามารถช่วยบำบัด และรักษาสภาพร่างกาย และจิตใจ ที่ทรุดโทรมจากการทำงาน และความเครียด ให้กลับคืนสู่สภาวะปกติที่สมบูรณ์โดยอาศัยวิธีการบำบัดและรักษาด้วยวิธีธรรมชาติ เช่น การนวดไทย การทำสมาธิ โยคะ การอบสมุนไพร เป็นต้น ซึ่งกิจกรรมเหล่านี้ล้วนแล้วแต่เป็นการบริการสปาเพื่อสุขภาพที่ได้รับความนิยมทั้งสิ้น

การท่องเที่ยวเชิงสุขภาพสามารถแบ่งเป็น 2 ประเภท ได้แก่ 1) การท่องเที่ยวเชิงส่งเสริมสุขภาพ (Wellness Tourism) ซึ่งเป็นการท่องเที่ยวเกี่ยวกับการแบ่งเวลาทำกิจกรรมส่งเสริมสุขภาพ เช่น การทำสปา นวดเพื่อสุขภาพ หรือเพื่อเสริมสวย การออกกำลังกายเพื่อสุขภาพ การเข้าร้านอาหารเพื่อสุขภาพ เป็นต้น และ 2) การท่องเที่ยวเชิงการแพทย์ (Medical Tourism) เป็นการท่องเที่ยวและแบ่งเวลาไปบำบัดรักษาสุขภาพ การรักษา และฟื้นฟูสุขภาพตามโรงพยาบาล คลินิก ศูนย์แพทย์หรือสถานพยาบาลที่มีคุณภาพหรือมาตรฐาน (Arrun Boonchai & Jinna Tansaraviput, 2003) และปัจจุบันการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพเป็น 1 ใน 10 อุตสาหกรรมเป้าหมายที่เป็นกลไกขับเคลื่อนเศรษฐกิจอนาคตของโลกและของประเทศไทยที่มีมูลค่าการตลาดสูงเป็นอันดับ 4 รองจากการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม การท่องเที่ยวเชิงอาหาร และการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ โดยรายได้จากการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพคิดเป็นร้อยละ 15.6 จากรายได้ของการท่องเที่ยวทั้งหมด (กรุงเทพมหานคร, 2563)

ปัจจุบันอัตลักษณ์และภูมิปัญญาล้านนาได้ถูกนำมาผนวกเข้ากับการบริการสปาออกมาเป็นสปาเพื่อสุขภาพบนพื้นฐานของอัตลักษณ์ในท้องถิ่นล้านนา ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพ และได้รับความนิยมเป็นอย่างมากในปัจจุบัน ซึ่งจังหวัดเชียงรายมีศักยภาพที่ครอบคลุมในการบริการสปาล้านนาแบบไทยสับปายะ ครบทั้ง 5 ด้านได้แก่ 1) รูป 2) รส 3) กลิ่น 4) เสียง และ 5) สัมผัส ที่มีลักษณะโดดเด่น และมีการถ่ายทอดองค์ความรู้ที่เป็นอัตลักษณ์ล้านนาในการให้บริการแก่นักท่องเที่ยวและผู้มาเยือน จากเหตุผลที่ได้กล่าวมาข้างต้นนี้คณะผู้วิจัยจึงได้เล็งเห็นและตระหนักถึงความสำคัญจึงนำไปสู่การศึกษาวิจัยในหัวข้อการศึกษาศักยภาพการให้บริการสปาล้านนา แบบไทยสับปายะเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพในจังหวัดเชียงราย อันจะเป็นการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพในจังหวัดเชียงราย ทั้งยังเป็นการสืบสาน รักษา และต่อยอดอัตลักษณ์และภูมิปัญญาล้านนาให้ยั่งยืนต่อไป

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาศักยภาพการให้บริการสปาล้านนา แบบไทยสับปายะ จังหวัดเชียงราย
2. เพื่อศึกษาแนวทางการพัฒนาการให้บริการสปาล้านนา แบบไทยสับปายะ ของจังหวัดเชียงราย

วิธีการวิจัย

การศึกษาวิจัยเรื่องการศึกษาศักยภาพการให้บริการสปาล้านนาแบบไทยสับปายะ เพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพในจังหวัดเชียงรายครั้งนี้ เป็นการวิจัยแบบผสมผสาน (Mix Methods) การกำหนดกลุ่มตัวอย่างการศึกษาวิจัยทั้งเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพเพื่อการศึกษาศักยภาพการให้บริการสปาล้านนาแบบไทยสับปายะ เพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพของจังหวัดเชียงราย ได้แก่ 1) การกำหนดกลุ่มตัวอย่างเพื่อตอบแบบสอบถาม จากจำนวนผู้เข้ารับบริการ ทำกิจกรรม และศึกษาดูงานที่สถานบริการสปาล้านนาแบบไทยสับปายะ ในจังหวัดเชียงราย ในปี พ.ศ. 2562 จำนวน 1,000 คน โดยสัมภาษณ์จากผู้ดูแลสถานบริการสปาล้านนา แบบไทยสับปายะ ในจังหวัดเชียงราย ตามสูตรการคำนวณกลุ่มตัวอย่างประชากรของ Taro Yamane มีขนาดประชากรทั้งหมดจำนวน 1,000 คน และมีความคลื่อนร้อยละ 5 หรือ 0.05 จำนวนของกลุ่มตัวอย่างประชากรที่ใช้ในการศึกษาครั้งนี้เป็นจำนวนทั้งสิ้น 286 คน 2) การกำหนดกลุ่มตัวอย่างเชิงคุณภาพเพื่อการสัมภาษณ์เชิงลึก คือผู้รับบริการ ผู้ก่อตั้งและผู้ให้บริการ เจ้าหน้าที่สาธารณสุข และมัคคุเทศก์

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษาสำหรับงานวิจัยในครั้งนี้ คือ แบบสอบถามสำหรับกลุ่มนักท่องเที่ยวที่เดินทางเข้ารับบริการและศึกษาดูงานของสถานบริการสปาล้านนา แบบไทยสับปายะในจังหวัดเชียงรายและแบบสัมภาษณ์ตามกลุ่มตัวอย่าง โดยใช้แบบสัมภาษณ์เชิงลึก

การวิเคราะห์ข้อมูล

1) แบบสอบถาม วิเคราะห์ด้วยค่าสถิติเชิงพรรณนา ประกอบด้วยจำนวน ร้อยละ ค่าเฉลี่ย และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน ในประเด็นคำถามต่างๆด้านศักยภาพของการบริการ และการใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพสังเกตภาคสนาม ตลอดจนสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้างกับผู้ประกอบการในประเด็นรูปแบบการให้บริการของสปาล้านนาแบบไทยสับปายะของจังหวัดเชียงราย

2) แบบสัมภาษณ์เชิงลึกสำหรับกลุ่มประชากรที่เกี่ยวข้อง รวมถึงประเด็นข้อเสนอแนะต่างๆ และใช้การวิเคราะห์เนื้อหา โดยการตีความวิเคราะห์และสังเคราะห์ด้วยหลักการและเหตุผล อภิปรายและสรุปข้อเท็จจริงตามที่ได้สัมภาษณ์ค้นพบตามสภาพการณ์และประเด็นสำคัญตามประเด็นที่ทำการศึกษา

ผลจากการศึกษาวิจัย

ผลจากการศึกษาวิจัยเชิงปริมาณ

คณะผู้วิจัยได้รวบรวมข้อมูลจากการตอบแบบสอบถาม คือ นักท่องเที่ยวที่เดินทางมาท่องเที่ยวในจังหวัดเชียงราย จำนวน 286 ชุด โดยวิเคราะห์ข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม จำแนกตามการใช้บริการหรือศึกษาดูงานของสถานบริการสปาล้านนา แบบไทยสับปายะ ในจังหวัดเชียงราย เพศ อายุ ภูมิสำเนา อาชีพ รายได้ ต่อเดือน ความถี่ในการใช้บริการสปาล้านนา กิจกรรมใดที่ท่านเลือกใช้บริการในสถานบริการสปาล้านนา แบบไทยสับปายะในจังหวัดเชียงราย ราคาที่ท่านใช้จ่ายต่อครั้งเมื่อใช้บริการในสถานบริการสปาล้านนา แบบไทยสับปายะ ในจังหวัดเชียงรายได้ผลออกมาดังนี้

จากกลุ่มตัวอย่างผู้ตอบแบบสอบถามที่เป็นนักท่องเที่ยวที่เคยใช้บริการหรือศึกษาดูงานของสถานบริการสปาล้านนา แบบไทยสับปายะ ในจังหวัดเชียงรายส่วนใหญ่เคยใช้บริการหรือศึกษาดูงานของสถานบริการ สปา ล้านนา แบบไทยสับปายะ ในจังหวัดเชียงราย จำนวน 195 คน คิดเป็นร้อยละ 68.18 ไม่เคย 91 คน คิดเป็นร้อยละ 31.82 ส่วนใหญ่เป็นเพศหญิง จำนวน 121 คน คิดเป็นร้อยละ 42.31 เพศชาย จำนวน 110 คน คิดเป็นร้อยละ 38.46 เพศทางเลือก จำนวน 55 คน คิดเป็นร้อยละ 19.23 ส่วนใหญ่อายุ 31-40 ปี จำนวน 79 คน คิดเป็นร้อยละ 27.62 ส่วนใหญ่อยู่ภูมิลำเนาภาคเหนือ จำนวน 151 คน คิดเป็นร้อยละ 52.80 ส่วนใหญ่เป็นพนักงานบริษัท จำนวน 71 คน คิดเป็นร้อยละ 24.82 ส่วนใหญ่รายได้ต่อเดือน 15,001-20,000 บาท จำนวน 61 คน คิดเป็นร้อยละ 31.28 ส่วนใหญ่ความถี่ในการใช้บริการสปาล้านนาครั้งแรก จำนวน 77 คน คิดเป็นร้อยละ 39.49 ส่วนใหญ่กิจกรรมที่เลือกใช้บริการในสถานบริการสปาล้านนา คือ การนวดไทย จำนวน 61 คน คิดเป็น ร้อยละ 24.21 ส่วนใหญ่ราคาที่ใช้จ่ายต่อครั้งในการใช้บริการในสถานบริการสปาล้านนา แบบไทยสับปายะ ในจังหวัดเชียงราย ราคา 501-1,000 บาท จำนวน 93 คน คิดเป็นร้อยละ 47.69

ในส่วนของคุณค่าเกี่ยวกับความพึงพอใจของนักท่องเที่ยวต่อศักยภาพของการใช้บริการของสถานบริการสปาล้านนา แบบไทยสับปายะ ในจังหวัดเชียงราย ผลปรากฏว่า ความพึงพอใจของนักท่องเที่ยวที่มีต่อการให้บริการของพนักงานสปา อยู่ในระดับ ($\bar{X} = 4.48$, S.D.=3.99) ความพึงพอใจของนักท่องเที่ยวที่มีต่อด้านสิ่งอำนวยความสะดวก อยู่ในระดับ ($\bar{X} = 4.42$, S.D.=3.93) ความพึงพอใจของนักท่องเที่ยวที่มีต่อด้านสถานที่ อยู่ในระดับ ($\bar{X} = 4.47$, S.D.=3.98) ความพึงพอใจของนักท่องเที่ยวที่มีต่อการให้สัมผัสถึงวัฒนธรรมแบบไทยสับปายะ อยู่ในระดับ ($\bar{X} = 4.53$, S.D.=4.04) และความพึงพอใจของนักท่องเที่ยวที่มีต่อด้านสถานที่ อยู่ในระดับ ($\bar{X} = 4.44$, S.D.=3.95)

และในส่วนของคุณค่าเกี่ยวกับรูปแบบการให้บริการของสถานบริการสปาล้านนา แบบไทยสับปายะ ในจังหวัดเชียงราย ผลปรากฏว่าความพึงพอใจของนักท่องเที่ยวที่มีต่อด้านอัตลักษณ์ภูมิปัญญาและวัฒนธรรมล้านนา อยู่ในระดับ ($\bar{X} = 4.48$, S.D.=3.98) ความพึงพอใจของนักท่องเที่ยวที่มีต่อด้านนวัตกรรมการให้บริการสปาล้านนา อยู่ในระดับ ($\bar{X} = 4.45$, S.D.=3.96), ความพึงพอใจของนักท่องเที่ยวที่มีต่อด้านประสบการณ์ของ

ผู้บริการอยู่ในระดับ ($\bar{X}=4.49$, S.D.=4.00) ความพึงพอใจของนักท่องเที่ยวที่มีต่อด้านสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ อยู่ในระดับ ($\bar{X}=4.45$, S.D.=3.97) และความพึงพอใจของนักท่องเที่ยวที่มีต่อด้านทักษะและบุคลิกภาพของผู้ให้บริการ อยู่ในระดับ ($\bar{X}=4.49$, S.D.=4.00)

ผลจากการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพ

คณะผู้วิจัยได้ใช้แบบสัมภาษณ์หน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการให้บริการสปาล้านนาแบบไทยสัปปายะ โดยใช้แบบสอบถามแบบกึ่งโครงสร้าง (Semi-Structured Interview) เน้นประเด็นคำถามตามหัวข้องานวิจัยไปในทิศทางเดียวกันแต่อาจมีบางข้อที่แตกต่างกันตามบริบทของกลุ่มตัวอย่าง โดยมีประเด็นคำถาม ดังนี้

- 1) ประเด็นด้านกายภาพทั่วไปของสถานบริการสปาล้านนา แบบไทยสัปปายะในจังหวัดเชียงราย
- 2) ประเด็นด้านการให้บริการของสถานบริการสปาล้านนา แบบไทยสัปปายะในจังหวัดเชียงราย
- 3) ประเด็นด้านศักยภาพของแหล่งท่องเที่ยวตามหลัก 5A (สิ่งดึงดูดใจ การเข้าถึง สิ่งอำนวยความสะดวก ที่พัก และกิจกรรม)
- 4) ประเด็นด้านการมีส่วนร่วมของสถานบริการสปาล้านนา แบบไทยสัปปายะในจังหวัดเชียงรายต่อชุมชนในพื้นที่

โดยมีผู้ให้ข้อมูลในการวิจัยในครั้งนี้จำนวน 15 คน ผู้วิจัยนำข้อมูลที่ได้นำวิเคราะห์และจัดกลุ่มข้อมูลด้วยการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) ตามความหมายที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัยได้ผลออกมา ดังนี้

จากการวิเคราะห์ประเด็นด้านกายภาพทั่วไปของสถานบริการสปาล้านนา แบบไทยสัปปายะในจังหวัดเชียงราย ผลปรากฏว่า ในการให้บริการด้านสุขภาพทางการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือกจะเน้นการรักษา ส่งเสริมสุขภาพ และการนำเอาความเป็นสปาล้านนา ความเป็นเอกลักษณ์ของสมุนไพรเข้ามาผสมผสานเข้าด้วยกันจะทำให้ผู้รับบริการมีสภาวะด้านจิตใจที่ดีขึ้น

จากการวิเคราะห์ประเด็นการให้บริการสปาล้านนา แบบไทยสัปปายะในจังหวัดเชียงราย ผลปรากฏว่า มีความสำคัญมากต่อทางด้านมาตรฐานการให้บริการ และอุปกรณ์ที่ใช้ในการบริการ รวมถึงความมั่นใจทั้งต่อสถานที่ และผู้ใช้บริการ มีการเพิ่มคุณค่าให้กับศาสตร์ ภูมิปัญญาด้านการดูแลสุขภาพของสปาล้านนา โดยให้ความสำคัญกับทั้งการดูแลสุขภาพร่างกายและจิตใจ และสะท้อนวัฒนธรรมที่ดีงาม

จากการวิเคราะห์ประเด็นด้านศักยภาพของแหล่งท่องเที่ยวตามหลัก 5A ผลปรากฏว่าเอกลักษณ์การบริการที่มาจากภูมิปัญญาท้องถิ่น การประชาสัมพันธ์ตามสื่อต่างๆ การให้ความสะดวกในการติดต่อจองคิวการบริการด้านสุขภาพ ด้านความงาม ผสมผสานการรักษา ความเป็นเอกลักษณ์ในการนวด ความร่มรื่นของธรรมชาติ สิ่งก่อสร้างที่ทำจากวัสดุธรรมชาติ สามารถดึงดูดความสนใจของผู้ที่มาใช้บริการ และสร้างความประทับใจให้กับผู้ที่มาใช้บริการ รวมถึงการประชาสัมพันธ์ทางสื่อออนไลน์ต่างๆ เพื่อที่จะทำให้ลูกค้าเข้าถึงการบริการสปาล้านนา

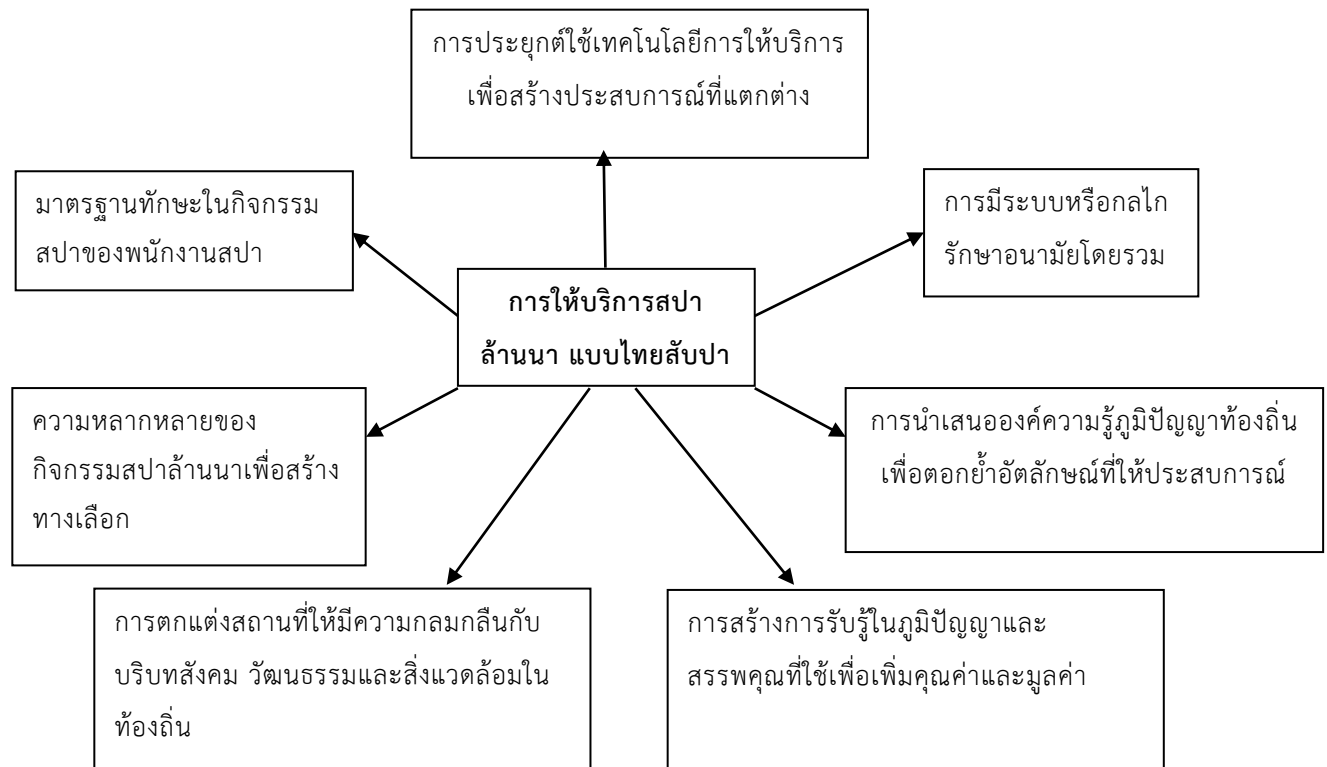
จากการวิเคราะห์ประเด็นด้านการมีส่วนร่วมของสถานบริการสปาชั้นนำ แบบไทยสัปปายะในจังหวัดเชียงรายต่อชุมชนพื้นที่ ผลปรากฏว่า การมีเครือข่ายเป็นการขยายจุดประชาสัมพันธ์ที่ดีในชุมชน และร่วมพัฒนาทรัพยากรที่มีอยู่ให้เกิดประโยชน์ และเป็นการโฆษณาร่วมกันกับทางสถานบริการสปาชั้นนำ และจะเกิดองค์กรแบบเพื่อนร่วมธุรกิจกันมากขึ้นและบอกต่อให้กับผู้ที่มาใช้บริการ

ตลอดจนมีข้อคิดเห็นเพิ่มเติม คือ อุปกรณ์ที่ใช้ในการตอกเส้น เป็นอุปกรณ์ที่มีความเป็นพิษและเป็นอันตรายที่หายาก การตกแต่งสถานที่แบบล้านนา รวมทั้งเสียงเพลงที่บรรเลง การตกแต่งของบุคลากร และคนท้องถิ่นที่เป็นเอกลักษณ์ล้านนา

แนวทางการพัฒนาการให้บริการสปาชั้นนำ แบบไทยสัปปายะ ของจังหวัดเชียงราย

การเดินทางจากที่พักของตนเองไปยังอีกสถานที่หนึ่งที่มีการวางแผนไว้และจัดสรรเวลาใดเวลาหนึ่งสำหรับทำกิจกรรมเชิงสุขภาพไว้โดยเฉพาะ เพื่อการบำบัดรักษาสุขภาพกายและสุขภาพจิตใจของบุคคลนั้น อันเป็นส่วนหนึ่งของการพักผ่อนหย่อนใจเพื่อความสบายใจ (อารมณ์) ดังการศึกษาครั้งนี้ คณะผู้วิจัยสามารถใช้หลักการการท่องเที่ยวที่ให้ความสำคัญต่อสุขภาพของนักท่องเที่ยวที่มาเยือนจังหวัดเชียงรายโดยแบ่งกิจกรรมการท่องเที่ยวเพื่อสุขภาพออกเป็น 2 ประเภท ได้แก่ 1) การท่องเที่ยวเชิงการแพทย์ (Medical Tourism) และ 2) การท่องเที่ยวเชิงสุขภาพ (Wellness Tourism)

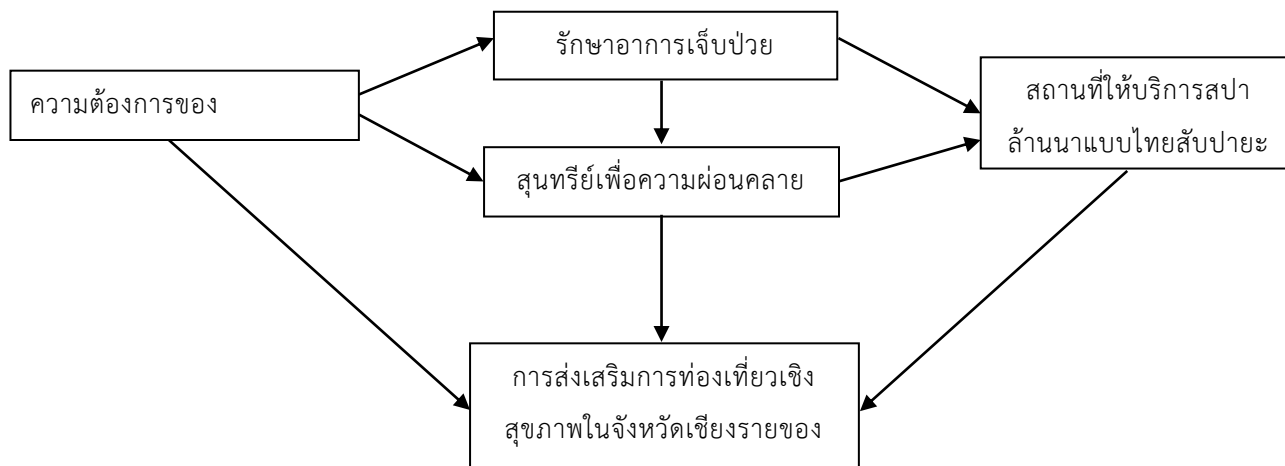
การพัฒนาการให้บริการสปาชั้นนำ แบบไทยสัปปายะ จากข้อมูลความคิดเห็นของนักท่องเที่ยวในฐานะผู้บริโภคหรือผู้ใช้บริการ และข้อมูลส่วนผู้ประกอบการรวมถึงผู้ที่เกี่ยวข้อง สามารถนำมาประมวลสู่การสร้างแนวทางการพัฒนาการให้บริการสปาชั้นนำ แบบไทยสัปปายะ ของจังหวัดเชียงราย ด้วยองค์ประกอบดังแบบจำลองต่อไปนี้

ภาพที่ 1 แบบจำลององค์ประกอบการพัฒนาบริการสปา ลานนาแบบไทยสับปาของจังหวัดเชียงราย

แบบจำลององค์ประกอบการพัฒนาบริการสปา ลานนาแบบไทยสับปาของจังหวัดเชียงราย

จากแบบจำลององค์ประกอบการพัฒนาบริการสปา ลานนาแบบไทยสับปาของจังหวัดเชียงรายที่สร้างขึ้นจากข้อความเห็นของกลุ่มตัวอย่างนักท่องเที่ยว ยังมีความสัมพันธ์อย่างมีนัยสำคัญกับการให้บริการของผู้ประกอบการ เนื่องด้วยผู้ประกอบการเป็นผู้กำหนดอัตลักษณ์และให้ความหมายสปา ลานนาแบบไทยสับปาผ่านการสัมผัสทางอายตนะทั้งรูป รส กลิ่น เสียง และสัมผัส อันเป็นสินค้าบริการที่จับต้องไม่ได้ (Intangible Product) โดยนักท่องเที่ยวจะต้องเป็นผู้เดินทางมาสัมผัสด้วยตนเอง และสามารถเลือกใช้บริการตามความต้องการของตนเอง คือ เพื่อรักษาอาการเจ็บป่วยหรือเพื่อความผ่อนคลาย ซึ่งสถานที่ให้บริการสปา ลานนาแบบไทยสับปาสามารถตอบสนองต่อความต้องการนั้นได้ทั้งสองแนวทางอันเป็นจุดเด่นที่ควรได้รับการส่งเสริมสนับสนุนจากหน่วยงานภาครัฐ ดังภาพที่ 1

ภาพที่ 2 ความสัมพันธ์ระหว่างความต้องการของนักท่องเที่ยว สถานที่ให้บริการสปาและการสนับสนุนจากหน่วยงานภาครัฐ

การให้บริการด้านสุขภาพทางการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือกที่เน้นการรักษา ส่งเสริมสุขภาพ และการนำเอาความเป็นสปาล้านนา ตลอดจนเอกลักษณ์ของสมุนไพรท้องถิ่นเข้ามาผสมผสานเข้าด้วยกัน จะทำให้ผู้รับบริการนอกจากมีสภาวะด้านจิตใจในเชิงบวกต่อการรับบริการสปาล้านนา แบบไทยสับปายะในจังหวัดเชียงรายแล้ว ผู้รับบริการยังสามารถเข้าถึงอัตลักษณ์ท้องถิ่นที่สามารถให้ความประทับใจและสามารถรักษาต่อยอด ภูมิปัญญาท้องถิ่นแบบร่วมสมัยได้

เอกลักษณ์การบริการที่มาจากภูมิปัญญาท้องถิ่น การประชาสัมพันธ์ตามสื่อต่าง ๆ การให้ความสะดวกในการติดต่อจองคิว การบริการด้านสุขภาพ ด้านความงาม ผสมผสานการรักษา ความเป็นเอกลักษณ์ในการนวด ความร่มรื่นของธรรมชาติ สิ่งก่อสร้างที่ทำจากวัสดุธรรมชาติ ทั้งหมดล้วนเป็นบริบทโดยรวมที่รวมกันแล้วจะสามารถดึงดูดความสนใจของผู้ที่มาใช้บริการได้ ทั้งนี้เมื่อพิจารณาถึงแนวทางการพัฒนาตามแบบองค์ประกอบข้างต้น จะเห็นว่าการมีเครือข่าย เป็นอีกหนึ่งเงื่อนไขสำคัญที่จะทำให้เป้าหมายการพัฒนาการให้บริการสปาล้านนาแบบไทยสับปายะบรรลุผลสำเร็จ อีกทั้งยังเป็นการช่วยการประชาสัมพันธ์ที่ดีสำหรับผู้ประกอบการในระดับชุมชน และเป็นช่องทางที่ทุกภาคส่วนสามารถเข้ามามีส่วนร่วมพัฒนาทรัพยากรที่มีอยู่ให้เกิดประโยชน์ทั้งเชิงพาณิชย์และสังคมวัฒนธรรมของจังหวัดเชียงราย

สรุปผลการวิจัย

การให้บริการสปาล้านนา แบบไทยสปปายะ เพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพในจังหวัดเชียงราย เป็นการให้บริการที่มีความหลากหลายไม่ว่าจะเป็นการนวดไทย การตอกเส้น การบำบัดด้วยฤๅษีคัตตะน การอบไอน้ำสมุนไพรสมุนไพร การย่ำขาง การย่างไฟ การประคบสมุนไพร การพอกหัวเข่าด้วยสมุนไพร และเป็นที่รู้จักไม่ว่าจะเป็นภาคเหนือ ภาคกลาง ภาคใต้ ภาคตะวันออก ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ หรือภาคตะวันตก และการนำเอาความเป็นอัตลักษณ์และภูมิปัญญาล้านนาเข้ามาผนวกกับการบริการสปาออกมาเป็นสปาเพื่อสุขภาพ และการมีลักษณะที่โดดเด่น ไม่ว่าจะเป็นการการถ่ายทอดองค์ความรู้ที่เป็นอัตลักษณ์ล้านนาในการให้บริการแก่นักท่องเที่ยวและผู้มาเยือน การให้บริการที่มีความเป็นล้านนาผ่านการสัมผัสอายตนะทั้งรูป รส กลิ่น เสียง และการสัมผัสอันเป็นความสุนทริยศาสตร์ที่ให้อารมณ์ความผ่อนคลายทั้งด้านจิตใจและร่างกาย สอดคล้องกับ ลลิตา อีระสิริ (2563) ได้กล่าวว่า สปาล้านนาเป็นการใช้ความร้อนเฉพาะที่ในการรักษาโรค การใช้ความร้อนประคบเหมาะสำหรับอาการปวดข้อต่างๆ ปวดกล้ามเนื้อ ซึ่งสามารถใช้ความร้อนจากน้ำร้อน ลูกประคบสมุนไพร ร้อน และความร้อนจากฝ่ามือ ผ่านกิจกรรมการนวด การกด การแช่ การประคบ หรืออื่นๆ ตามวิธีการของผู้ให้บริการ ดังที่ปานแพร เชาว์ประยูร (2558) กล่าวถึง สปาล้านนาคือการนำเอาภูมิปัญญาท้องถิ่นพื้นบ้านล้านนามาประยุกต์ใช้กับการทำสปาที่สะท้อนออกมาเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัวและโดดเด่นของสปาล้านนา โดยใช้สมุนไพรที่หาได้ตามพื้นที่ และวิธีการฟื้นฟูสุขภาพต่างๆ ตามแบบแผนหมอเมืองล้านนา

รูปแบบการท่องเที่ยวเกิดขึ้นมากมายที่เป็นที่นิยม การท่องเที่ยวเชิงสุขภาพก็มีการเติบโตอย่างรวดเร็วจากกระแสการเอาใจใส่ในสุขภาพของผู้คน ทั้งยังได้รับการสนับสนุนจากหลายหน่วยงานทั้งในภาครัฐและเอกชน ซึ่งในประเทศไทยได้มีการดำเนินธุรกิจสปาอยู่หลายแห่งทั่วประเทศ และมีผู้เข้ารับบริการเป็นจำนวนมากทั้งชาวไทยและชาวต่างชาติ เนื่องจากสปาช่วยให้สภาพร่างกาย และจิตใจ ผ่อนคลายจากความเครียดได้ ทั้งยังสามารถช่วยบำบัด และรักษาสภาพร่างกาย และจิตใจ ที่ทรุดโทรมจากการทำงาน และความเครียด ให้กลับคืนสู่สภาวะปกติที่สมบูรณ์ โดยอาศัยวิธีการบำบัดและรักษาด้วยวิธีธรรมชาติ เช่น การนวดไทย การทำสมาธิ โยคะ การอบสมุนไพร เป็นต้น รูปแบบการท่องเที่ยวดังกล่าวเน้นกิจกรรมทางสุขภาพที่ส่งผลต่อความรู้สึกผ่อนคลายทั้งจิตใจและร่างกาย ซึ่งสถานที่ให้บริการที่มีผลต่อความรู้สึกผ่อนคลายจึงมักอิงกับสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ สอดคล้องกับ กองการแพทย์ทางเลือก (2551) ที่กล่าวว่า สปามีความหมายทั้งเชิงสถานที่ตามธรรมชาติที่ซึ่งสามารถบรรเทาและรักษาอาการเจ็บป่วยจากโรคภัยต่างๆ และมีความหมายในเชิงร่วมสมัยหมายถึงสถานที่ที่อำนวยความสะดวกและได้มาซึ่งสุขภาพที่ดี

การอภิปรายผล

การให้บริการสปาล้านนา แบบไทยสปปายะ เพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพในจังหวัดเชียงราย เป็นการให้บริการที่มีความหลากหลายไม่ว่าจะเป็นการนวดไทย การตอกเส้น การบำบัดด้วยฤๅษีคัตถน การอบไอน้ำสมุนไพรสมุนไพร การย่ำขาง การย่างไฟ การประคบสมุนไพร การพอกหัวเข่าด้วยสมุนไพร และการนำเอาความเป็นอัตลักษณ์และภูมิปัญญาล้านนาเข้ามาผนวกกับความเชื่อส่วนบุคคลด้านคาถาอาคมที่เชื่อว่าสามารถบรรเทาอาการไม่สบายกายต่างๆ ได้ และยังผสมผสานกับรูปแบบการบริการสมัยใหม่ที่มีลักษณะเฉพาะถิ่นมากขึ้น ผ่านกิจกรรมการถ่ายทอดภูมิปัญญาที่ขึ้นารับรู้ของนักท่องเที่ยวที่ใช้บริการให้สัมผัสถึงอัตลักษณ์สปาไทยสปปายะในจังหวัดเชียงราย โดยการถ่ายทอดดังกล่าวผ่านวิธีการหลากหลายทั้งผ่านการรับรู้ด้วยรูป รส กลิ่น เสียง และการสัมผัส ยังสอดคล้องกับสำนักงานพัฒนาระบบข้อมูลข่าวสารสุขภาพ (2561) ที่กล่าวถึงการตอกเส้น จะต้องมีการตรวจร่างกายวินิจฉัยอาการที่คนไข้เป็นในเบื้องต้นก่อนเริ่มรักษา และการตอกเส้นยังมีการเป่ามนต์เพื่อเพิ่มสัมฤทธิ์ผลการรักษาทั้งอัมพฤกษ์อัมพาต กระตุกทับเส้น เส้นเอ็นตึง ปวดข้อเข่า ซึ่งถือเป็นการให้ประสบการณ์ที่แปลกใหม่สำหรับนักท่องเที่ยวทั้งในเชิงสรีระศาสตร์และจิตใจภายใต้ความเชื่อส่วนบุคคล โดยกิจกรรมดังกล่าวสะท้อนบริบทสังคมท้องถิ่นที่เสริมศักยภาพที่แตกต่างที่สามารถดึงดูดความสนใจได้ และยังสอดคล้องกับ การศึกษาศักยภาพสปาไทยในจังหวัดเชียงรายของ นำขวัญ วงศ์ประทุม และ ดวงศิริ ภูมิวิษุเวช (2564) ที่พบว่า ศักยภาพการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพ ของตำบลนางแล จังหวัดเชียงราย มีศักยภาพตรงตามความต้องการของนักท่องเที่ยวที่ต้องการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพ เช่นเดียวกับการเสนอแนวคิดของ ปานแพรว เชาวประยูร (2558) ที่กล่าวถึง สปาล้านนา คือ การนำเอาภูมิปัญญาท้องถิ่นพื้นบ้านล้านนามาประยุกต์ใช้กับการทำสปาที่สะท้อนออกมาเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัว โดยใช้สมุนไพรที่หาได้ตามพื้นถิ่น และวิธีการฟื้นฟูสุขภาพต่าง ๆ ตามแบบแผนหมอเมืองล้านนา

ประเด็นด้านกายภาพทั่วไปของสถานบริการสปาล้านนา แบบไทยสปปายะในจังหวัดเชียงราย สำหรับการให้บริการด้านสุขภาพทางการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือกจะเน้นการรักษา ส่งเสริมสุขภาพ และการนำเอาความเป็นสปาล้านนา ความเป็นเอกลักษณ์ของสมุนไพรเข้ามาผสมผสานเข้าด้วยกัน สามารถทำให้ผู้รับบริการมีสภาวะด้านจิตใจที่ดีขึ้นสอดคล้องกับผลการศึกษาของ ภาณุวัฒน์ กิจเกษาเจริญ และ พสชนันท์ บุญช่วย (2561) ที่นำเสนอผลการศึกษาเรื่อง “การพัฒนาศักยภาพการตลาดและความต้องการสมุนไพรไทยของธุรกิจสปาเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพ” พบว่า ข้อมูลด้านปัญหาและอุปสรรคของธุรกิจสปา คือ การขาดแคลนบุคลากร ที่มีความรู้ความเชี่ยวชาญทั้งในด้านการบริหารธุรกิจสปา อัตราการเข้า-ออกของพนักงานมีสูง และด้านการให้บริการของพนักงานที่มีฝีมือในการให้บริการสปายังไม่มีประสิทธิภาพเท่าที่ควร ขณะที่ธุรกิจสปา มีการแข่งขันสูง และมีอุปสรรคด้านทำเลที่ตั้งมีราคาลงทุนสูง อย่างไรก็ตามการศึกษาข้างต้นยังนำเสนอข้อที่น่าสนใจบางประเด็นคือ ประการแรกผู้ประกอบการมีทัศนคติที่ไม่ได้กังวลใจถึงการใช้ปัญญาประดิษฐ์ (AI) มาแทนที่การบริการของบุคคล นั้นหมายถึงความสามารถในการให้บริการสปาไทยของพนักงานยังคงมีความสำคัญมากกว่า

เทคโนโลยีใดๆ อันเป็นต้นทุนที่มีราคาสูงเกินจำเป็นอันมีผลต่อราคาขาย มีอิทธิพลต่อการเลือกใช้บริการสปาไทยของนักท่องเที่ยว ประการที่สองธุรกิจสปามีความต้องการสมุนไพรเพื่อใช้ประกอบการให้บริการที่มากขึ้น เช่น ขมิ้น พืช น้ำมันนวด ประคบ มะขาม มะกรูด ยาหม่องน้ำมันหอมระเหย เป็นต้น ปัจจุบันยังไม่มีตลาดสมุนไพร น้ำมันสมุนไพรท้องถิ่นอันเป็นอัตลักษณ์ประการหนึ่งยังคงสามารถตอบสนองต่อความต้องการใช้ที่สูงขึ้นด้วยถือเป็นจุดแข็งด้านวัตถุดิบที่ใช้ของสปาไทยสอดคล้องกับองค์ประกอบของสปาล้านนา แบบไทยสปปายะ คือมีการนำเสนอองค์ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อต่อยอดอัตลักษณ์ที่ให้บริการ สัมพันธ์กับการนำเสนอผลศึกษา ของจุฑาธิปต์ จันทร์เอียด อังสุมาลิน จันทน์ชอบ อรุณ วานิชกร และณัฐพัชร์ มณีโรจน์ (2560) ที่พบว่าศักยภาพด้านอัตลักษณ์ความเป็นไทยของธุรกิจสปาและการนวดแผนไทยเพื่อยกระดับการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพสู่สากลของพื้นที่ภาคเหนือ คือการนำเสนออัตลักษณ์พื้นบ้านล้านนา ภูมิปัญญาในการดูแลสุขภาพสุขภาพแบบดั้งเดิม เช่น การนวดแบบอัตลักษณ์ล้านนา การตอกเส้น ย่ำขา และการเช็ดแผล (การใช้อุปกรณ์จากเขี้ยวสัตว์ป่า พร้อมบริการคาถาอาคม) รวมถึงการเลือกใช้สีที่สะท้อนความเป็นวัฒนธรรมล้านนาหรือภาคเหนือ ทั้งหมดนี้ถือเป็นอัตลักษณ์ที่มีผลต่อการดึงดูดใจของนักท่องเที่ยวให้ใช้บริการเพื่อเข้าถึงประสบการณ์เชิงอัตลักษณ์ที่แตกต่างได้

ประเด็นการให้บริการสปาล้านนา แบบไทยสปปายะในจังหวัดเชียงราย มีข้อพิจารณาที่หน่วยงานภาครัฐและผู้ประกอบการควรตระหนักถึงคือ มาตรฐานการให้บริการ และอุปกรณ์ที่ใช้ในการบริการ ซึ่งการศึกษาพบว่า มีผลต่อการสร้างความมั่นใจให้แก่นักท่องเที่ยวในการตัดสินใจใช้บริการ ซึ่งมาตรฐานดังกล่าวยังครอบคลุมทั้งมาตรฐานของสถานที่ให้บริการสปาล้านนาแบบไทยสปปายะ และมาตรฐานด้านทักษะของผู้ให้บริการ อันมีผลต่อความพึงพอใจของนักท่องเที่ยวที่ใช้บริการ ดังสอดคล้องกับหลักการให้บริการของ เบญจมา แก้วเวชฉาย (2559) และ Kotler & Armstrong (2008) ที่กล่าวถึง การบริการคือการปฏิบัติการใดๆ ที่บุคคลกลุ่มหนึ่งสามารถนำเสนอให้อีกกลุ่มบุคคลหนึ่ง ซึ่งไม่สามารถจับต้องได้ และไม่ได้ส่งผลถึงความเป็นเจ้าของสิ่งใด โดยมีเป้าหมายและความตั้งใจในการส่งมอบบริการนั้นๆ เพื่อเป็นการตอบสนองความต้องการของผู้รับบริการ จนนำไปสู่ความพึงพอใจของผู้รับบริการอย่างสูงสุด

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะในการนำผลวิจัยไปใช้

ในการวิจัยครั้งนี้คณะผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะเพื่อเป็นประโยชน์และแนวทางในการนำผลของการวิจัยไปใช้โดยจำแนกเป็นด้านต่าง ๆ ดังนี้

- 1) ด้านวิชาการ หน่วยงานของภาครัฐ เอกชน สถาบันทางการศึกษา อาจารย์ นักศึกษา และประชาชนทั่วไป ที่มีความสนใจด้านการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพสำหรับผู้สูงอายุ สามารถนำผลงานวิจัยที่ได้รวบรวมกิจกรรมการท่องเที่ยวสำหรับผู้สูงอายุที่เดินทางมาท่องเที่ยวในจังหวัดเชียงรายนั้น เป็นข้อมูลที่สามารถนำไปต่อยอดเพื่อศึกษาเพิ่มเติม หรือนำไปประยุกต์ใช้เพื่อพัฒนากิจกรรมการท่องเที่ยวในพื้นที่ให้มีความเหมาะสม

2) ด้านนโยบาย หน่วยงานภาครัฐ เอกชน และส่วนอื่นๆที่เกี่ยวข้อง สามารถนำผลของการวิจัยครั้งนี้ไปเป็นส่วนหนึ่งของการกำหนดนโยบายด้านการพัฒนารูปแบบกิจกรรมการท่องเที่ยวสำหรับผู้สูงอายุ ได้ตามลักษณะของหน่วยงาน หรือองค์กรนั้นๆ เพื่อเพิ่มมูลค่าทางการตลาดจากนักท่องเที่ยวผู้สูงอายุได้มากขึ้น

3) ด้านบุคลากร พนักงาน บุคลากร หรือเจ้าหน้าที่ทุกระดับที่ปฏิบัติงานและมีส่วนเกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวและการบริการ สามารถนำผลของการวิจัยครั้งนี้ไปปรับใช้ในการพัฒนาทักษะ การสร้างแผนการตลาด และรูปแบบกิจกรรมทางการท่องเที่ยวสำหรับผู้สูงอายุ เพื่อตอบสนองความต้องการในการรับบริการของนักท่องเที่ยวผู้สูงอายุ อันจะเป็นการเพิ่มพูนรายได้และผลกำไรให้แก่กิจการที่ตนเองปฏิบัติงานอยู่ได้มากยิ่งขึ้น

ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

1) การทำงานวิจัยครั้งต่อไปควรเจาะลึกศึกษาแนวโน้มและทิศทางการตลาดสปาล้านนา แบบไทยสัปปายะสำหรับผู้สูงอายุในจังหวัดเชียงราย

2) การทำงานวิจัยครั้งต่อไปควรกำหนดกลุ่มเป้าหมายที่เป็นนักท่องเที่ยวผู้สูงอายุชาวต่างชาติ เช่น ชาวจีน ชาวเอเชีย ชาวยุโรป เป็นต้น

เอกสารอ้างอิง

กองการแพทย์ทางเลือก กรมพัฒนาการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก. (2551). *ตำราวิชาการใช้น้ำเพื่อสุขภาพ*. นนทบุรี : สำนักกิจการโรงพิมพ์องค์การสงเคราะห์ทหารผ่านศึก.

กรุงเทพธุรกิจ. (2563). *สปาล้านนา” ยกระดับหนูนการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพ*. สืบค้นเมื่อ 11 ธันวาคม 2563, จาก <https://www.bangkokbiznews.com/news/detail/908686>

จุฑาริบัติ จันทรเอียด, อังสุมาลิน จำนงชอบ, อริญ วานิชกร และณัฐพัชร มณีโรจน์. (2560). ศักยภาพอัตลักษณ์ความเป็นไทยของธุรกิจสปาและการนวดแผนไทยเพื่อยกระดับการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพสู่สากล. *วารสารปัญญาวิวัฒน์*, 10(2). 1-16.

นำขวัญ วงศ์ประทุม และ ดวงศิริ ภูมิวิชชุเวช. (2564).รูปแบบการจัดการการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพโดยชุมชนตามศาสตร์พระราชา. *วารสารศิลปการจัดการ*, 5(2). 299-311.

เบญจภา แจ้งเวชฉาย. (2559). *คุณภาพการให้บริการที่ส่งผลต่อความพึงพอใจของผู้โดยสารรถไฟฟ้า BTS ใน กรุงเทพมหานคร*. (การค้นคว้าอิสระ บริหารธุรกิจมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยกรุงเทพ)

ปานแพร เซาว์นประยูร. (2558). การประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาล้านนาในธุรกิจสปาในภาคเหนือตอนบน. *การประชุมวิชาการระดับนานาชาติจรรยาธรรมในทวีปเอเชีย ครั้งที่ 1 ชีวิต พลัง และจริยธรรม* วันที่ 20-21 สิงหาคม 2558. พิษณุโลก: มหาวิทยาลัยนเรศวร.

ภาณุวัฒน์ กิจเกษาเจริญ และ พสชนันท์ บุญช่วย.(2561). *การพัฒนาศักยภาพการตลาดและความต้องการสมุนไพร ไทยของธุรกิจสปา เพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพ* (รายงานการวิจัย). นครปฐม: มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลรัตนโกสินทร์.

ลลิตา ชีระสิริ. (2563). *ความร้อนบำบัด ภูมิปัญญาจากชาวบ้าน*. สืบค้นเมื่อ 11 ธันวาคม 2563, จาก <https://art-culture.cmu.ac.th/Lanna/articleDetail/1749>

สำนักงานพัฒนาระบบข้อมูลข่าวสารสุขภาพ. (2561). *องค์ความรู้ “ตอกเส้น”*. สืบค้นเมื่อวันที่ 11 ธันวาคม 2563, จาก <https://www.hiso.or.th/hiso5/healthy>

Arrun Boonchai & Jinna Tansaraviput. (2003). Health Tourism: New Selling Point of Thai Tourism. *Economic and Social Journal: NESDC*, 40(5), 22–27.

Kotler, P. and Armstrong, G. (2008). *Marketing: An introduction*. Englewood Cliffs, New Jersey: Prentice – Hall.